Nûbihar

KOVARA ÇANDÎ HUNERÎ EDEBÎ

■ Haîkû **Berken Bereh** ■ Rehm û Wefa **Rojen Barnas** ■ Di Adata û Rusûmatname'ê Mela Mehmûdê Bazîdî de: Eslê Kurdan û zimanê wan **Murad Celalî** ■ Deh Haîkû **Sidîq Gorîcan** ■ Hevnasîna Nûbiharê û çanda xwendinê **Adar Jiyan** ■ Di Serjimara Yekemîn ya 1927an de Gelheya Bajarên Kurdistanê û Rewşa Zimanê Kurdî **Bahadîn Hawar Kerboranî - Emrullah Deniz** ■ Çi dibe loo zemano **Berken Bereh** ■ Qeda bi finda derewîn keto **M. Zahir Ertekin** ■ Hejar **Maruf Xeznedar** Ji Soranî: Ziya Avci ■ Çîrçîrok û talana li ser 'çîrçîrokan' **Cîhan Roj** ■ Bo derdê me nîne derman hewara **Hafizê Şirazî** Wergera ji Farisî: Hayrullah Acar ■ Günter Grass û berhema bi navê Dahola Tenekeyî **Shahîn Bekir Soreklî** ■ Çilê 2017a **Sîpanî** ■ Seîdê Kurdî û Mistefa Paşayê Keçel **Abdullah Can** ■ Serboriya Keran **Nejla Sado** ■ Were îro me bi te karek heye **Mewlana Celaleddînê Romî** Wergera ji Farisî: Hayrullah Acar ■ "Neke bi serê kesan!.." **Besra Pîranî** ■ Fikra Azad **Johann Wolfgang von Goethe** Wergera ji Almanî: Abdullah İncekan ■ Qani': Helbestvanê Mezlûman **Yasîn Osman Hesen** Ji Soranî: Mehmet Yıldırımçakar ■ Kilamên Litfiya Mala Şûşa **Evdî Hesqera-Mahmûdê Hesbêra** ■ Firmêsk **N. Mem Dem** ■ Du Mirov **Têkoşer Kurd** ■ Ax bang dide diqîre **Merve Şivan** ■ Mela Hesenê Kaçkarî û mersiyeyên wî yên li ser Şêx M. Maşûq **Hanefi Taşkın** ■ Şîna Kalerindê Dilovan **Talat İnanç**

Versiyoneke Garşûniya Kurdî ya Mem û Zînê

Mustafa Dehqan

Kurtedîroka Berhevkirina Stranên Kurdî

Mesûd Serfiraz

Di Belgeyên Dewletê de Bajarê Agirî

Nihat Öner

Bi Aslîka Qadir re Hevpeyvîn

Nihad Gültekin

ISSN 2147-8821

141

SAL: **25**
CILD: **21**
PAYÎZ 2017
BIHA: **8 TL**

Nûbihar

KOVARA ÇANDÎ HUNERÎ EDEBÎ
(Kültür Sanat Edebiyat Dergisi)

Li ser navê Pak Ajans Yayıncılık Ltd. Şti.
Xwedî û Gerînendeyê Weşanê/Sahibi ve Yazı İşleri Müdürü
SÜLEYMAN ÇEVİK

Büyük Reşit Paşa Cad. Yumni İş Merkezi No: 22/29 Vezneciler/ Fatih - İstanbul
Tel&Fax: (0212) 519 00 09 www.nubihar.com nubihar@gmail.com

Nûnertiya Almanya: Burhan Kaya
kizilkaya_burhan@yahoo.de
Tel: 0234 - 7922968

Çapxane:
Alioğlu Mat. Bas. Yay. ve Kağ. San. Tic. Ltd. Şti Orta Mh. Fatin Rüştü Sk. No: 1-3/A
Bayrampaşa/İstanbul Tel: 212 612 95 59

Yayın Türü: Yerel Süreli
Berdêla abonetiya salane: Tirkiye: 35 TL, Welatên din: 25 EURO, 30 $

Hesabê Bankê:
Pak Ajans Yayıncılık Turizm ve Dış Tic. Ltd. Şti.
İş Bankası Laleli Şubesi: 1084 - 0452003
IBAN: TR24 0006 4000 0011 0840 4520 03

Nûbihar ji 3 mehan carekê; Payîz, Zivistan, Bihar û Havînê tê weşandin.
Mesûliyeta ramanên di nivîsaran de aîdê nivîskaran e.
Berhemên hatine şandin bi şûn de nayên vegerandin.

- Haîkû **Berken Bereh** ... 4
- Versiyoneke Garşûniya Kurdî ya Mem û Zinê **Mustafa Dehqan** Wergera Ji Îngilîzî: M. Şirin Filiz ... 6
- Rehm û Wefa **Rojen Barnas** ... 11
- Di Adata û Rusûmatname'ê Mela Mehmûdê Bazîdî de: Eslê Kurdan û zimanê wan **Murad Celalî** ... 12
- Deh Haîkû **Sidîq Gorîcan** ... 19
- Hevnasîna Nûbiharê û çanda xwendinê **Adar Jiyan** ... 20
- Kurtedîroka Berhevkirina Stranên Kurdî **Mesûd Serfiraz** ... 24
- Di Serjimara Yekemîn ya 1927an de Gelheya Bajarên Kurdistanê û Rewşa Zimanê Kurdî **Bahadîn Hawar Kerboranî - Emrullah Deniz** ... 30
- Çi dibe loo zemano **Berken Bereh** ... 39
- Di Belgeyên Dewletê de Bajarê Agirî **Nihat Öner** ... 40
- Qeda bi finda derewîn keto **M. Zahir Ertekin** ... 47
- Hejar **Maruf Xeznedar** Ji Soranî: Ziya Avci ... 48
- Çîrçîrok û talana li ser 'çîrçîrokan' **Cîhan Roj** ... 53
- Bo derdê me nîne derman hewara **Hafizê Şîrazî** Wergera ji Farisî: Hayrullah Acar ... 55
- Günter Grass û berhema bi navê Dahola Tenekeyî **Shahîn Bekir Soreklî** ... 57
- Çilê 2017a **Sîpanî** ... 58
- Seîdê Kurdî û Mistefa Paşayê Keçel **Abdullah Can** ... 61
- Rojhilatzan, hunermend Aslîka Qadir: Asûriyan jî, Ermeniyan jî şayî û şînên xwe bi stranên Kurdî kirine ***Hevpeyvîn:* Nihad Gültekin** ... 66
- Serboriya Keran **Nejla Sado** ... 74
- Were îro me bi te karek heye **Mewlana Celaleddînê Romî** Wergera ji Farisî: Hayrullah Acar ... 77
- "Neke bi serê kesan!.." **Besra Pîranî** ... 78
- Fikra Azad **Johann Wolfgang von Goethe** Wergera ji Almanî: Abdullah İncekan ... 80
- Qanî': Helbestvanê Mezlûman **Yasîn Osman Hesen** Ji Soranî: Mehmet Yıldırımçakar ... 81
- Kilamên Litfiya Mala Şûşa **Evdî Hesqera-Mahmûdê Hesbêra** ... 83
- Firmêsk **N. Mem Dem** ... 85
- Du Mirov **Têkoşer Kurd** ... 86
- Ax bang dide diqîre **Merve Şivan** ... 87
- Mela Hesenê Kaçkarî û mersiyeyên wî yên li ser Şêx M. Maşûq **Hanefi Taşkın** ... 88
- Şîna Kalerindê Dilovan **Talat İnanç** ... 94

ترکیه جمهوریتی

باشوکالت

استاتستیق مدیریت عمومیه سی

عمومی نفوس تحریری

٢٨ تشرین اول ١٩٢٧

— موقت نتیجه‌لر —

Di Serjimara Yekemîn ya 1927an de Gelheya Bajarên Kurdistanê û Rewşa Zimanê Kurdî*

BAHADÎN HAWAR KERBORANÎ- EMRULLAH DENİZ

باشوکالت مرکزی ایستاتستیق مدیریت عمومیه‌سی نشریاتندن

عدد : ٢

Armanca vê gotarê bi ronahiya belgeyên fermî yên dewleta Tirk, analîzkirina polîtîkayên gelheyî ya dewleta Tirk, nemaze jî ya li hemberî Kurdan e. Serjimara salên 1920-30an di nav lêkolîn û qadên akademiyê de mijareke populer e û encamên wê ji bo têgehiştina polîtîkayên dewletê yên îro jî girîng in. Gelheya Kurdistanê jî di vê çarçoveyê de mijareke populer û girîng e, bi teybetî jî serjimara sala 1927an ya ku ji aliyê dewleta Tirk ve hatiye kirin û rewşa zimanê Kurdî nîşan dide, dê di vê gotarê de werin gengeşî kirin.

Bi avakirina Komara Tirkiyeyê re ji bo Kurdan çîrokeke nû û dijwartir dê dest pê bike. Piştî Serhildana Şêx Seîd polîtîkayên komarê gelekî dijwartir dibin û bi derxistina *"Şark Islahat Planı"* û li gorî nêrîna fermî Kurd bi eslê xwe Tirk in lê êdî bûne Kurd, ji vir pê ve Kurd mecbûr in ku bi Tirkî biaxivin û êdî nikarin bi zimanê xwe li bazar, dibistan û di avahiyên fermî de biaxivin. Ger bi Kurdî biaxivin jî dê ji bo her peyveke Kurdî werin cezakirin. Bi derxistina vê qanûnê re dewlet li bajarên Kurdistanê gelek bi hêz dibe û ev qanûn li ser Kurdan tesîreke mezin dike. Dewlet dest bi kampanyaya "Vatandaş Türkçe Konuş" dike[1]. Di sala 1927an de bi navê "Bazı Eşhasın Şark Mıntıkasından Garp Vilayetlerine Nakline Dair Kanun" qanûnek tê derxistin û bi vê qanûnê re gelek mirov tên sirgûnkirin[2].

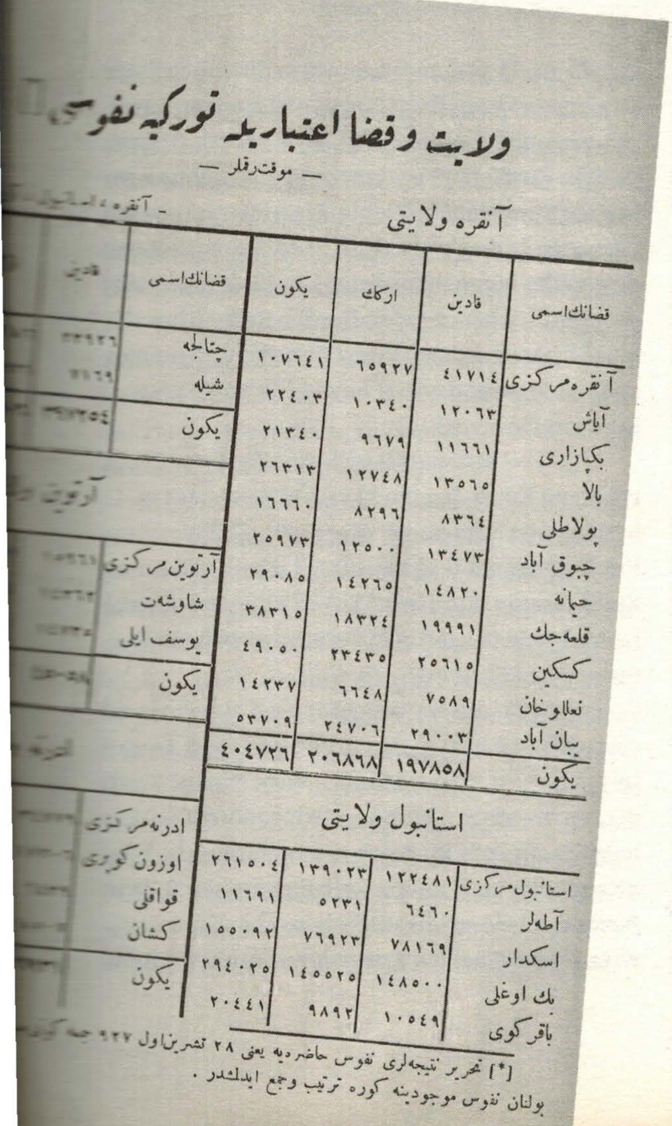

ولايت و قضا اعتباريله توركيه نفوسی

— موقت رقملر —

آنقره ولايتی

قضانك اسمی	قادين	اركك	يكون
آنقره مركزی	٤١٧١٤	٦٥٩٢٧	١٠٧٦٤١
آياش	١٢٠٦٣	١٠٣٤٠	٢٢٤٠٣
بكبازاری	١١٦٦١	٩٦٧٩	٢١٣٤٠
بالا	١٣٥٦٥	١٢٧٤٨	٢٦٣١٣
بولاطلی	٨٣٦٤	٨٢٩٦	١٦٦٦٠
چبوق آباد	١٣٤٧٣	١٢٥٠٠	٢٥٩٧٣
حيمانه	١٤٨٢٠	١٤٢٦٥	٢٩٠٨٥
قلعه جك	١٩٩٩١	١٨٣٢٤	٣٨٣١٥
كسكين	٢٥٦١٥	٢٣٤٣٥	٤٩٠٥٠
نعللوخان	٧٥٨٩	٦٦٤٨	١٤٢٣٧
بيان آباد	٢٩٠٠٣	٢٤٧٠٦	٥٣٧٠٩
يكون	١٩٧٨٥٨	٢٠٦٨٦٨	٤٠٤٧٢٦

استانبول ولايتی

استانبول مركزی	١٢٢٤٨١	١٣٩٠٢٣	٢٦١٥٠٤
آطه لر	٦٤٦٠	٥٢٣١	١١٦٩١
اسكدار	٧٨١٦٩	٧٦٩٢٣	١٥٥٠٩٢
بك اوغلی	١٤٨٥٠٠	١٤٥٥٢٥	٢٩٤٠٢٥
باقر كوی	١٠٥٤٩	٩٨٩٢	٢٠٤٤١

[*] تحرير نتيجه‌لری نفوس حاضره يه يعنی ٢٨ تشرين اول ٩٢٧
بولنان نفوس موجودينه كوره ترتيب وجمع ايدلشدر.

Di dema Osmaniyan de jî çend serjimar hatine çêkirin lêbelê em li gorî encamên van serjimaran der barê gelheya Kurdistanê û Kurdan de bi awayekî zanistî agahdar nabin, ji ber ku gelek kêmasiyên van serjimaran hene. Komara Tirkiyeyê cara yekem di sala 1927an de serjimarekê pêk tîne[3]. Serjimar bi zimanê Osmanî hatiye çêkirin, lê îstatîstîkên vê serjimarê di sala 1929an de tên Latînîzekirin û bi Fransizî jî di nav belgeyan de cihê xwe digire. Her ji ber wê jî gelek belgeyên ku emê di vê gotarê de bi kar bînin zimanê wan bi Tirkî û Fransizî ne. Armanca vê gotarê wekî me li jor jî diyar kiriye, tesbîtkirina gelheya bajarên Kurdistanê, rewşa zimanê Kurdî û hinek polîtîka û nêrînên dewletê ne.

Beriya pêkanîna serjimarê gelek amadekarî tên kirin. Em dixwazin ji bo vê hinekî li ser gotinên "Başvekil İsmet Paşa Hazretleri" bisekinin. Îsmet Paşa bi navê *"Umumî nüfus tahriri hakkında Türkiye ahalisine beyanname"* beyannameyekê dinivîse. Ev nivîs û belge ji bo fêmkirina niyet û polîtîkayên dewletê gelekî balkêş e. Îsmet Paşa di vê nivîsê de dibêje "her Tirk ji xwe dipirse ku gelo gelheya vî welatê ku bi xwîn û qehramaniya birayên me hatiye avakirin çi qas e? Û divê her hevwelatiyê Tirk vî karî bi dilê xwe bike û vî karî wekî wezîfeyeke welatî bibîne. Hem Tirk û biyaniyên ku li welatê me yê mêvanperwer dijîn yê werin jimartin."[4] Wekî mirov ji vê belgeyê jî fêm dike rêvebirên dewletê hemû kesî wekî Tirk dibînin û axa li ser dijîn jî wek axake pîroz qebûl dikin.

Di formên ku ji bo serjimarê hatine amadekirin

* *Em ji bo alîkariya wan, ji Zekî Gürür, Mesûd Serfiraz, Serhad Bozkurt û Endemên Koma Xebatên Kurdolojiyê re spasiyên xwe dişînin. (Bahadîn Hawar Kerboranî-Emrullah Deniz)

Ehemmiyetleri sırasile her vilâyette yedi yaşını mütecaviz nüfusta okuma bilenlerin yüzde nisbeti
La proportion P. C. des personnes sachant lire parmi les habitants de 7 ans et plus
C — Kadın ve erkek yekûnunda — Dans les deux sexes

VİLÂYETLER VILAYETS	%	VİLÂYETLER VILAYETS	%	VİLÂYETLER VILAYETS	%	VİLÂYETLER VILAYETS	%
Hakâri	1.85	Maraş	4.93	İçel	7.01	Balıkesir	10.50
Van	1.92	Ş. Karahisar	5.01	Kastamonu	7.12	Burdur	10.86
Amasya	2.29	Erzurum	5.04	Erzincan	7.33	Rize	10.87
Bitlis	2.60	Çorum	5.19	Giresun	7.33	İsparta	11.11
Mardin	2.96	Çankırı	5.28	Trabzon	7.62	Kırklareli	11.67
Yozgat	2.96	Ordu	5.49	Cebelibereket	8.13	Mersin	12.07
Bayazıt	3.47	Elâziz	5.54	Konya	8.17	Çanakkale	12.08
Aksaray	3.57	Sinop	5.67	Niğde	8.17	Edirne	12.23
Tokat	3.76	Artvin	5.79	Zonguldak	8.18	Tekirdağ	12.40
Kars	3.97	Kırşehir	5.95	Kayseri	8.35	Ankara	12.94
Urfa	4.02	Sıvas	6.17	Manisa	8.72	Kocaeli	13.44
Bursa	4.10	Gaziantep	6.25	Aydın	9.01	Eskişehir	14.17
Gümüşane	4.54	Kütahya	6.34	Samsun	9.27	Bilecik	15.50
Diyarbekir	4.61	Afyonkarahisar	6.62	Muğla	9.34	İzmir	21.22
Malatya	4.68	Denizli	6.80	Bolu	9.95	İstanbul	45.48
Siirt	4.75	Antalya	6.89	Adana	10.46		

de gelek pirsên balkêş hene. Li gorî me di nav wê formê de pirsên herî balkêş û girîng beşa zimanê zikmakî û baweriyê/dînê ne. Bi daneyên wan pirsan em dikarin ku hinek jimaran bidin û bi van jimaran, der barê wê demê de analîzên xurttir bikin. Ya ku em dizanin pirsa zimanê zikmakî heta sala 1985an tê pirsîn, lê mixabin lêkolîner nikarin bigihin van belgeyên yên piştî sala 1965an, yên ku der heqê zimanê zikmakî de ne. Dewlet naxwaze van belgeyan bi lêkolîneran re parve bike[5]. Xaleke din a balkêş jî dewleta Tirk heta 1945an di pirsa kategoriya ziman de Kurdî, zimanekî tenê ye lêbelê bi 1950an re dewlet li gora xwe 3 (Kürtce-Kırmanca, Kırdaşça, Zazaca) zimanên hêremê/zaravayên din jî dixe nava formê[6] û di serjimara 1965an de kategoriya zimanê Kurdî wek 4 zimanan (Kürtçe, Kırmanca, Kırdaşça, Zazaca) tê nîşankirin, sedema çêkirina vê ji bo serê milet tevlîhev bikin e[7] û bi van pirsan re em dikarin bibêjin dewlet cara yekem wê hînî gelheya Kurdên Zaza bibe. Em dizanin dewleta Tirk her dem ji bo Zazayan xwedî plan û proje ye ku karibe wan ji Kurmancan veqetîne û herdem Zaza ji aliyê dewleta Tirk ve wek miletekî din tê nîşankirin. Di nav formê de bikaranîna peyva Zaza jî vê diyar dike.

Li gorî serjimara wê salê 63 bajar/wilayet hene, lê sînor û tenzîmkirina îdarî yên wan bajaran ji îro cudatir in. Li gorî encamên wê serjimarê gelheya Tirkiyeyê ya bi giştî 13.660.275 e[8]. Lê armanc û mijara vê gotarê ji gelheya Tirkiyeyê zêdetir gelheya bajarên Kurdistanê ye. Lewma jî emê bêhtir li ser bajarên Kurdistanê bisekinin. Pirsa ku werê pirsîn li vir ev e; gelo dewleta Tirk dît Kurd di dema 1960an de populer bûn û li Kurdistana Başûr hinek maf bi dest xistin, ji ber vê xwest Kurdên Bakur ji hev dûr bixe? Ji ber vê sedemê xwest Zazayan wek miletek cuda bide nîşandayin û hewl bide ku Zazayan ji Kurdayetiyê veqetîne?

Li gorî wê serjimarê li seranserê Tirkiyeyê kesên wê demê Kurdî dizanin bi tevahî 1.187.446[9] in. Li heşt bajarên Kurdistanê[10] ji sedî pêncî bêhtir mirov Kurdî dizanin û li sê bajaran[11] jî ji sedî çilê mirov Kurdî dizanin. Kurdî piştî Tirkî li Tirkiyeyê zimanê ku herî zêde tê axaftin e. Gelheya 16 bajarên Kurdistanê[12] 2.862.301 e[13].

Belgeyek din ya balkêş ku em dixwazin di çarçoveya vê gotarê de parve bikin ev e: Li gorî serjimara sala 1935an mirovên ku bi zimanê Kurdî dikarin bixwînin û binivîsin 29 (27 mêr û 2 jin) kes in.[14] Em dizanin ku gelek rewşenbîrên Kurd, ku xwendevan in, ji rejîma Kemalîst direvin û diçin Binxetê, lêbelê em dikarin bi rehetî bibêjin encama vê serjimarê û hejmara xwendewaran ku pir hindik

12 Anadili itibarile okur yazarlık (7 ve daha yukarı yaşlarda) (1000) — Literacy by mother tongue (7 years old and over) (1000)

Sayım yılları / Census years	Toplam – Total: Toplam / Total	Türkçe / Turkish	Kürtçe / Kurdish	Rumca Ermenice Yahudice / Greek Armenian Jewish	Diğer diller / Other tongues	Erkek – Male: Toplam / Total	Türkçe / Turkish	Kürtçe / Kurdish	Rumca Ermenice Yahudice / Greek Armenian Jewish	Diğer diller / Other tongues	Kadın – Female: Toplam / Total	Türkçe / Turkish	Kürtçe / Kurdish	Rumca Ermenice Yahudice / Greek Armenian Jewish	Diğer diller / Other tongues
Türkiye (Memleket toplamı) — *Turkey (Total of the Country)*															
Bilenler - Literates															
1935	2 517	2 290	29	104	94	1.846	1 696	27	55	63	671	594	2	49	26
1945	4 583	4 286	79	111	107	3.303	3 091	73	62	77	1 280	1 195	6	49	30
1950	5 770	5 373	119	126	152	4.054	3 779	105	60	110	1 716	1 594	14	66	42
1950 de : — *in 1950* :															
Öğrenciler - Student	1 524	1 442	31	14	37	985	927	25	7	26	539	515	6	7	11
Öğrenci olmayan - Not student	4 246	3 931	88	112	115	3.069	2 852	80	53	84	1 177	1 079	8	59	31
Bilmiyenler - Illiterates															
1935	9 850	8 387	1 043	76	344	4 110	3 464	478	26	142	5 740	4 923	565	50	202
1945	10 584	9 178	1 035	64	307	4 262	3 654	464	18	128	6 322	5 524	571	46	181
1950	10 896	9 226	1 242	48	380	4 324	3 576	580	15	153	6 572	5 650	662	33	227
Toplam — *Total*															
1935	12 367	10 677	1 072	180	438	5 956	5 169	505	81	210	6 411	5 517	567	99	228
1945	15 167	13 464	1 114	175	414	7 565	6 745	537	80	203	7 602	6 719	577	95	211
1950	16 666	14 599	1 361	174	532	8 378	7 355	685	75	263	8 288	7 244	676	99	269
Bilenlerin nispeti % of the literates															
1935	20.4	21.5	2.7	57.7	21.4	31.0	32.9	5.3	6.7	32.2	10.5	10.8	0.3	4.9	11.5
1945	30.2	31.8	7.1	63.4	25.8	43.7	45.8	13.6	7.7	38.0	16.8	17.8	1.1	5.1	14.0
1930	34.6	36.8	8.7	72.4	28.6	48.4	51.4	15.3	8.0	41.6	20.7	22,0	2.0	6.7	15.8

Şehirler (Nufüsu 5000 den fazla) · 1950 de — Cities (Population over 5000) · In 1950

hatî nîşandayin xelet e. Wekî tê zanîn di sala 1924an de medreseyên Kurdan ji aliyê rejîma Kemalîst ve tên girtin, lê em dizanin ku di wan medreseyan de bi sedan seyda û mela dizanîn bi Kurdî bixwînin û binivîsin. Ji bilî wê em dîsa dizanin ku di serdema Osmanî û Tirkîyeyê de gelek pirtûk bi Kurdî hatine çapkirin û her wisa nivîsandina Kurdî jî heye.[15] Li gorî encama wê serjimarê bajarên ku xwendin û nivîsandina wan herî kêm e, gelekê wan bi taybetî bajarên Kurdistanê ne.[16] Di wê lîsteyê de ji pênc bajarên ku xwendin û nivîsandina wan kêm e, jê çarê wan bajarên Kurdistanê ne[17].

Li gorî encam û analîza wê serjimarê, em dixwazin balê bikşînin ser hinek mijarên din ên balkêş. Di serî de, di nav 63 bajaran de bajarê Dêrsimê tuneye. Hinek leşker û rêvebirên dewletê pêşiya 1927an diçin Hozat/Dêrsimê ji bo ku mirov û hêremê nas bikin[18]. Lêbelê em hê jî dikarin bi rehetî bibêjin ku heta 1927an jî dewlet neketiye Dêrsimê û hikmê xwe û desthilatdariya xwe li ser wê derê ferz nekiriye. Hinek herêmên ku di nav sînorê Dêrsimê de ne, bi taybetî jî cihên wekî Çemîşgezek û Nazimiyê di warê idarî de bi bajarên din ve girêdayî ne. Xaleke din a balkêş jî hejmara Kurdan ên li Stenbolê ne. Li gorî wê serjimarê hejmara Kurdên li Stenbolê 3.365 e[19]. Li ser vê babetê mirov dikare pirsekê li vir bipirse, gelo çi hat serê wan Kurdên ku li Stenbolê dijiyan? Em dizanin ku hinek Kurd beşdarî Şerê Cîhanê yê Yekem[20] bûn, lê dîsa ev hejmar bi nêrîna me û çavkaniya wê demê, serjimara Kurdên Stenbolê destnîşan nake. Ji bilî van çavkaniyên fermî yên dewletê, dema ku mirov li çavkaniyên alternatîf, nemaze jî li yên Kurdan dinihêre, ev hejmar serjimara Kurdên ku li Stenbolê dijîn destnîşan nake. Bo nimûne dema ku mirov li kovara *Hetawî Kurd* dinihêre, di wir de di hejmara kovarê ya sêyem de serjimara hemalên Kurd yên li Stenbolê dijîn wekî 50 hezar tê destnîşankirin.[21]

Wekî me li jor jî got gelheya 16 bajarên Kurdistanê di encamên wê serjimarê de wekî 2.862.301 e; lê wekî tê zanîn 12 sal beriya serjimarê, fermana Ermenan li vê coxrafyayê hate rakirin û mirov dikare bibêje ku gelek Ermen ji axa xwe hatin bidûrxistin û gelek ji wan jî hatin kuştin[22]. Sedemeke din ya kêmbûna gelheya bajarên Kurdistanê jî ev e; di sala 1914an de li gorî belgeyên Osmanî û patrîkê Ermenan hejmara Ermeniyan pirr zêde ye[23].

Encam

Polîtîkayên serjimariyê yên dewletan, gelek caran çavkaniyên dewletan bixwe ne ku bikaribin neteweke an komeke dînî/mezhebî li gorî dilê xwe biafirînin an jî komeke ku ne li gorî dilê wan e di

paşerojê de ji ser rûyê erdê rakin. Bi van daneyên serjimarê, dewleta Tirk êdî dizane ku çend mirov li ku derê bi Kurdî dizanin û êdî polîtîkayên xwe li gorî vê rastiyê li dar bixe û bimeşîne. Dewleta Tirk heta sala 1945an, di formê serjimarê de, di beşa zimanê zikmakî de Kurdî tenê ye, di formê de tu zarava tunene. Lê di serjimara 1950an de dewlet vê pirsê hinekî diguherîne û 3 zimanên hêremî/zaravayan dike forma serjimarê û di serjimara 1965an de formên zimanê Kurdî wek çar ziman tê nîşankirin. Bi dîtina me di vir de armanc ev e ku bikaribe bingeha polîtîkayên xwe ser Zazayan ava bike. Bi vê pirsê êdî dewlet dizane li ku derê çend Kurdên Zaza dijîn û li gorî van jimaran wê polîtîkayên xwe yên ku Zaza wek miletekî din dide nasandin û dixwaze Kurdên Zaza jî tevgera gelê Kurd dûr bixe bimeşîne.

Dema ku mirov li bajarên Kurdistanê dinihêre di serjimara 1927an de li bajarên wekî Meletî, Xarpêt/Elezîz û Erzinganê gelek mirov kurdîziman/kurdîzan in. Lê di halê heyî de li van bajaran hindik mirov hene ku bi Kurdî dizanin. 88 sal berê gelê Xarpêtê ji nîvî bêhtir (%52) û li Meletî jî %42 kurdîziman bû; lêbelê îro Kurdên wê derê ji aliyê dewletê ve gelekî hatine bişaftin û hejmara mirovên ku îro Kurdî dizanin pirr kêm e: Bi vê mînakê mirov dikare serkeftina encamên polîtîkayên bişaftînê yên dewleta Tirk li ser bajarên Kurdistanê bibîne. Li gorî qanûnnameya ku ji bo serjimarê hatiye amadekirin û beyannameyên ku Îsmet Paşa nivîsandine mirov dibîne ku rêveberên dewletê her kesî wekî Tirk dibînin û axa Tirkiyeyê jî wekî axeke pîroz dihesîbînin. Bi encamên serjimarê dewlet cara yekem der barê wesf û hejmara Kurdan de agahdar dibe û di polîtîkayên bişaftîna Kurdan de dê van daneyan her dem bi kar bîne. Îhtîmaleke mezin ku dewlet ji encamên serjimarê ditirse û Îsmet Paşa di sala 1935an de dişîne sefera Kurdistanê. Îsmet Paşa vê demê rapora xwe ya navdar a bi navê "Kürt Raporu" amade dike. Wekî din di vê serjimarê de xaleke din ya hêja ku divê li ser bê sekinandin meseleya Dêrsimê ye ku ew di lîsteya bajaran de cih nagire. Li ser vê behsê em dikarin bibêjin ku dewleta Tirk hê jî otorîteya xwe li vê herêmê qayîm nekiriye.

Bi vê gotarê em der barê hejmara Kurdan de dibin xwediyê hin agahiyan. Her çend ev serjimar di hin xalan de xwediyê hinek kêmasiyan be jî, dîsa girîng e. Bi taybetî pirsîna zimanê zikmakî rê li ber hin şîrove û nêrînan vedike. Em dizanin ku 1.187.446 kesan xwe wekî kurdîziman dane nîşandayin. Di ronahiya zanyariyên dîrokî de em dizanin her çend ne mimkûn be jî li gorî van belgeyan di sala 1935an de 29 kes dikarin bi Kurdî bixwînin û binivîsin.

Di Serjimara Yekemîn ya 1927an de Gelheya Bajarên Kurdistanê

Bajarê Erziromê/Erzurum Vilayeti			
Navê Navçeyê/Kazanın İsmi	**Jin**	**Mêr**	**Yekûn**
Navenda Erziromê/Erzurum Merkezi	38356	39610	77966
Îspîr/İspir	17660	14618	32278
Oltî/Oltu	18422	18222	36644
Hesenqele/ Pasinler	17366	17535	34901
Tercan/Tercan	17502	16350	33852
Xinûs/Hınıs	11491	11542	23033
Tortûm/Tortum	16379	15323	31702
Yekûn/Toplam	**137176**	**133200**	**270376**

Bajarê Erzinganê/Erzincan Vilayeti			
Navê Navçeyê/ Kazanın İsmi	**Jin**	**Mêr**	**Yekûn**
Navenda Erzinganê /Erzincan Merkezi	26447	25342	51789
Pilemor,Pilemûriyê /Pülümür	5905	5119	11024
Gêrganis/ Refahiye	7534	6616	14150
Kuruçay	5294	3903	9197
Kemah/Kemah	7554	5795	13349
Gêxî/Kiği	14168	13926	28094
Qisle/Nazimiye	3126	3241	6367
Yekûn/Toplam	**70028**	**63942**	**133970**

Bajarê Mêrdînê/Mardin Vilayeti			
Navê Navçeyê/ Kazanın İsmi	**Jin**	**Mêr**	**Yekûn**
Navenda Mêrdînê/ Mardin Merkezi	23312	24309	47626
Cizîra Botan,Cizîr/ Cizre	13595	12155	25750
Dêrika Çiyayê Mazî/ Derik	8181	6930	15111
Serêkanî/Resuleyn	48	421	469
Stewr/Savur	14082	13581	27663
Midyad/Midyat	16270	15674	31944
Nisêbîn/Nusaybin	6050	6372	12422
Kercos/Gerçüş	10842	10951	21793
Yekûn/Toplam	**92380**	**90393**	**182773**

Bajarê Rihayê/Urfa Vilayeti			
Navê Navçeyê/ Kazanın İsmi	**Jin**	**Mêr**	**Yekûn**
Navenda Rihayê/ Urfa Merkezi	29399	29833	59232
Bêrecûk/Birecik	15997	15428	31425
Heran/Harran	6347	6777	13124
Pirsûs/Suruç	9114	10338	19452
Girê Sor/ Siverek	22516	20828	43344
Wêranşar/ ViranŞehir	6256	6065	12321
Curnê Reş/ Hilvan	6139	6039	12178
Yaylak	8629	8834	17463
Yekûn/ Toplam	**104397**	**104142**	**208539**

Bajarê Mereşê/Maraş Vilayeti			
Navê Navçeyê/ Kazanın İsmi	**Jin**	**Mêr**	**Yekûn**
Navenda Mereşê/Maraş Merkezi	34328	35699	70127
Elbîstan/ Elbistan	27091	26325	53416
Andirîn/ Andirin	6147	5986	12133
Pazarcix/ Pazarcık	14036	14528	28564
Goksun/ Göksun	10580	10138	20718
Yekûn/Toplam	**92282**	**92676**	**184958**

Bajarê Meletî/Malatya Vilayeti			
Navê Navçeyê/Kazanın İsmi	**Jin**	**Mêr**	**Yekûn**
Navenda Meletî/ Malatya Merkezi	38678	36432	75110
Argan/ Akçadağ	18946	17527	36473
Şiro/ Pötürgê	21893	18456	40349
Hisnê Mensûr/Hısnemensur	23363	22729	46092
Hekimxan/Hekimhan	16404	14585	30989
Erebgir/ Arapkir	12472	9306	21778
Kolik/Kahta	15883	16136	32019
Egin/ Kemaliye	13419	9556	22975
Yekûn/ Toplam	**161058**	**144727**	**305785**

Bajarê Wanê/Van Vilayeti			
Navê Navçeyê/ Kazanın İsmi	**Jin**	**Mêr**	**Yekûn**
Navenda Wanê/ Van Merkezi	10811	11737	22548
Erdîş/Erciş	8803	9584	18387
Elbak/Başkale	2642	2522	5164
Şax/Çatak	1673	1709	3382
Westan/Gevaş	5558	5780	11338
Bêgirî/Muradiye	2922	3968	6890
Mehmûdîye-Sêre/Mahmudiye	3551	4177	7728
Yekûn/Toplam	**35960**	**39477**	**75437**

Bajarê Xarpêtê/Elaziz Vilayeti			
Navê Navçeyê/Kazanın İsmi	**Jin**	**Mêr**	**Yekûn**
Navenda Xarpêtê/Elaziz Merkezi	40862	39735	80597
Pulur/Ovacık	2663	2694	5357
Baskîl/ Baskil	6859	6039	12898
Palî, Palo/Palu	18117	17375	35492
Pêrtag/Pertek	7135	6811	13946
Çemişgezek/Çemişgezek	7438	6266	13704
Çewlik - Çolîk/Çapakçur	5190	5324	10514
Xozat/Hozat	5023	4935	9958
Keban/Keban	1980	1584	3564
Dara Hênî/ Genç	784	1092	1876
Mazgird/Mazgirt	7804	7922	15726
Maden/Maden	5070	4931	10001
Yekûn/Toplam	**108925**	**104708**	**213633**

Bajarê Bazîdî, Agirî/Bayazid Vilayeti			
Navê Navçeyê /Kazanın İsmi	**Jin**	**Mêr**	**Yekûn**
Navenda Bazîdî, Agirî/Bayazid Merkezi	9420	11047	20467
Îdir/ Iğdır	11749	13218	24967
Zêdkan/ Eleşkirt	3952	4325	8277
Giyadin/ Diyadin	5659	6122	11781
Tutax/ Tutak	2772	2920	5692
Qerekose /Karaköse	7952	13391	21343
Kulp	5672	5363	11035
Yekûn/Toplam	**47176**	**56386**	**103562**

Bajarê Hekarî/Hakkari Vilayeti			
Navê Navçeyê/Kazanın İsmi	**Jin**	**Mêr**	**Yekûn**
Navenda Hekarî/Colemerg Merkezi	3403	3843	7246
Bêşebab/Beytüş'şebap	5814	7069	12883
Şemzînan/Şemdinli	706	1090	1715
Gever/Yüksekova	1466	1706	3172
Yekûn/Toplam	**11389**	**13627**	**25016**

Bajarê Bedlîsê/Bitlis Vilayeti			
Navê Navçeyê/Kazanın İsmi	**Jin**	**Mêr**	**Yekûn**
Navenda Bedlîsê/Bitlis Merkezi	8023	10594	18617
Xelat/Ahlat	3961	4296	8257
Kop/Bulanık	2961	3040	6001
Xîzan/Hizan	4121	4224	8345
Motkî/Mutki	5587	5400	10987
Mûş/Muş	10324	11090	21414
Milazgir/Malazgirt	3154	3740	6894
Gimgim/Varto	4984	4810	9794
Yekûn/Toplam	**43115**	**47194**	**90309**

Bajarê Sêrtê/Siirt Vilayeti			
Navê Navçeyê/Kazanın İsmi	**Jin**	**Mêr**	**Yekûn**
Navenda Sêrtê/Siirt Merkezi	1112	13631	24743
Dihê/Eruh	7915	6435	14350
Qubîn, Bişêrî/Beşiri	6778	6161	12939
Xesxêr/Pervari	3232	2985	6217
Kufra/Şirvan	4803	4649	9452
Şirnex/Şırnak	5342	5170	10512
Qabilcewz/Sason	5180	4129	9309
Xerzan/Garzan	7370	6745	14115
Yekûn/Toplam	**51732**	**49905**	**101637**

Bajarê Amedê/Diyarbekir Vilayeti			
Navê Navçeyê /Kazanın İsmi	**Jin**	**Mêr**	**Yekûn**
Navenda Amedê/ DiyarbekirMerkezi	48123	49874	97997
Çermûg/ Çermik	9182	7998	17180
Farqîn/ Silvan	13366	13040	26406
Erxenî/ Osmaniye, Ergani	9680	9027	18707
Pasûr/ Kulp	5921	5294	11215
Licê/ Lice	10405	11394	21799
Yekûn/ Toplam	**96677**	**96627**	**193304**

Bajarê Sêwazê/Sivas Vilayeti			
Navê Navçeyê /Kazanın İsmi	**Jin**	**Mêr**	**Yekûn**
Navenda Sêwazê/ Sivas Merkezi	28855	27325	56180
Şarqije /Sarkışla, Tünüs	26951	23206	50207
Hafîk/ Hafik	19683	18043	37726
Dîvrigî/Divriği	14229	10943	25172
Darende/Darende	12763	10934	23081
Koçgirî/ Zara	25044	22727	47771
Qenxal/ Kangal	17405	16003	33408
Girîn /Gürün	10000	8768	18768
Norxan/Yenihan	19901	17527	37428
Yekûn/Toplam	**174831**	**154910**	**329741**

Bajarê Entab/Gaziantep Vilayeti			
Navê Navçeyê/Kazanın İsmi	**Jin**	**Mêr**	**Yekûn**
Navenda Entabê/ Gaziantep Merkezi	44973	43823	88796
Behisnî/Besnî	16282	14445	30727
Kilîs/Kilis	23029	22732	45761
Bêlqîs/ Nizip	24122	24089	48211
Yekûn/ Toplam	**108406**	**10589**	**213495**

Bajarê Qersê/Kars Vilayeti			
Navê Navçeyê/Kazanın İsmi	**Jin**	**Mêr**	**Yekûn**
Navenda Qersê/Kars Merkezi	11585	12717	24302
Erdexan/Ardahan	11585	12717	24302
Zarûşad/Arpaçayı	12365	13173	25538
Duxur/ Posof	11982	12318	24300
Çildar/Zirzûna, Çıldır	9060	9760	18820
Qamûşan/Sarıkamış	16129	19001	35130
Qers/Kars	16442	21662	38104
Qaxizman/Kağızman	8335	8765	17100
Mêrdînik, Gole/Göle	10908	11262	22170
Yekûn/Toplam	**96806**	**108658**	**229766**

Li Gorî Bajaran Gelheya Kurdistana Bakur Vilayet İtibari ile Türkiye Kürdistanı Nüfusu			
Navê Bajaran/Vilayet İsimleri	**Jin**	**Mêr**	**Yekûn**
Erzirom/ Erzurum	137176	133200	270376
Erzingan/ Erzincan	70028	63942	133970
Xarpêt/ Elazığ	108925	104708	213633
Riha/ Urfa	104397	104142	208539
Agirî, Bayazid/Ağrı	47176	56386	103562
Bedlîs/ Bitlis	43115	47194	90309
Hekarî/ Hakkari	11389	13627	25016
Amed/ Diyarbekir	96677	96627	193304
Sêrt/ Siirt	51732	49905	101637
Sêwas/ Sivas	174831	154910	329741
Entab/ Antep	108406	105089	213495
Qers/ Kars	96806	108658	205464
Mêrdîn/ Mardin	92380	90393	182773
Mereş/ Maraş	92282	92676	184958
Meletî/ Malatya	161058	144727	305785
Wan/ Van	35960	39477	75437
Yekûn/ Toplam	**1.432.338**	**1.405.661**	**2.862.301**

Li gor Gelheya 1927an Rewşa Zimanê Kurdî[24]

Bajar Hejmar	**%**	**Bajar Hejmar**	**%**
Hekarî 17.005	88.94	Entab 16.348	7.58
Wan 57.723	76.60	Cebelîbereket[25] 7.211	6.70
Bedlîs 67.678	74.67	Kirşehir 8.160	6.43
Sêrt 75.962	74.16	Aksaray 8.141	6.41
Amed 132.209	68.78	Ankara 21.430	5.39
Mêrdîn 109.841	60.86	Çorum 12.311	4.96
Beyazîd 60.926	58.26	Konya 21.396	4.24
Xarpêt 112.493	52.88	Amasya 3.256	2.83
Riha 182.788	42,06	Adana 5.744	2.52
Meletî 28.323	41.81	Yozgat 5.020	2.40
Erzingan 54.877	41.47	Tokat 6.080	2.31
Qers 42.945	20.96	Kayseri 4.780	1.90
Meraş 26.857	14.37	Gümüşhane 1.943	1.59
Erzirom 36.422	13.47		
Sêwas 42.271	12.82	**Yekûn: 1.170.140**	

Jêrenot

1 Sibel Yardımcı-Ş.Arslan, "1930'ların Biyopolitik Paradigması: Dil, Etnisite, İskan ve Ulusun İnşası", *Doğu Batı*, hej. 44, 2008, r. 142.
2 İlhan Tekeli, "Osmanlı İmparatorluğu'ndan günümüze nüfusun zorunlu yer değiştirmesi ve iskan sorunu", *Toplum ve Bilim*, hej. 50 (havîn 1990), r. 63
3 28 Teşrinievvel 1927, *Umumî Nüfus Tahrîrî*, Mufassal Rakamlar, Ankara 1927, Başvekalet Merkezi İstatistik Müdiriyyeti Umumîyesi Neşriyatından, Aded, 2.
4 28 Teşrinievvel 1927, *Umum Nüfus Tahriri*, Fasikül III, Usuller, Kanun ve Talimatnameler, Neticelerin Tahlili. Vesika 9, Ankara, 1929. Başvekalet Müdevvenat Matbaası, r. 117.
5 Ş. Arslan, S. Yardımcı, M. Arpacı, Ö. Gürpınar, *Türkiye'nin Etnik Coğrafyası 1927-1965 Anadil Haritaları*, weş. Mimar Sinan Üniversitesi, 2015. r. 65.
6 Fuat Dündar, *Türkiye Nüfus Sayımlarında Azınlıklar*, weş. Doz, 1999, r. 70.
7 Ş. Arslan, S. Yardımcı, M. Arpacı, Ö. Gürpınar, *Türkiye'nin Etnik Coğrafyası 1927-1965 Anadil Haritaları*, r. 156.
8 28 Teşrinievvel 1927, *Umumi Nüfus Tahririri*, Vilayet, Kaza, Şehir ve Köyler İtibariyle Türkiye Nüfusu, Merkezi İstatistik Müdüriyeti Umumiyesi Neşriyatindan 3, 1928, Türk Ocakları Merkez Hey'eti Matbaası.
9 28 Teşrinievvel 1927, *Umum Nüfus Tahriri*, Fasikül III, Usuller, Kanun ve Talimatnameler, Neticelerin Tahlili, Ankara, 1929. Başvekalet Müdevvenat Matbaası. r. 31.
10 Hekarî, Wan, Bedlîs, Sêrt, Amed/Diyarbekir, Mêrdîn, Beyazid/ Agirî û Xarpêt/Elazîz.: Ş. Arslan, S. Yardımcı, M. Arpacı, Ö. Gürpınar, *Türkiye'nin Etnik Coğrafyası 1927-1965 Anadil Haritaları*.
11 Riha, Meletî û Erzingan.
12 Erzirom, Erzingan, Xarpêt, Riha, Agirî, Bedlîs, Hekarî, Amed, Sêrt, Sêwaz, Entab, Qers, Mêrdîn, Mereş, Meletî û Wan.
13 Türkiye Cumhuriyeti Başvekalet İstatistik Umumî Müdürlüğü, 28 Teşrinievel 192, *Umumi Nüfus Tahriri*, Fasikül I, Mufassal Neticeler, İcmal Tabloları, Ankara, 1929, Hüsnütabiat Matbaası, İstanbul.
14 *Nüfus Sayımları 1927-1950*, İstatistik Özetleri, No: 8, T.C Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, Nisan, Ankara, 1953, r. 12.
15 M. Malmisanij, *The Past and the Present of Book Publising in Kurdish Language in Turkey*, 2006 http://www.npage.org/IMG/pdf/Turkey.pdf; Mesûd Serfiraz, *Kurd, Kitêb, Çapxane Weşangeriya Kitêbên Kurdî di Dewra Osmaniyan de (1844-1923)*, weş. Peywend, Stenbol, 2015.
16 28 Teşrinievvel 1927, *Umum Nüfus Tahriri*, Fasikül III, Usuller, Kanun ve Talimatnameler, Neticelerin Tahlili. Vesika 9, Ankara, 1929. Başvekalet Müdevvenat Matbaası, r. 24.
17 Hekarî, Wan, Amasya, Bedlîs û Mêrdîn.
18 Şükrü Aslan, "Sahi, Devlet Dersim'e Gidemiyor muydu?", *Kürt Tarihi*, hej, 17, r. 16.
19 Türkiye Cumhuriyeti Başveklet İstatistik Umum Müdürlüğü, 28 Teşrinievel 1927, *Umum Nüfus Tahriri*, Fasikül II, Mufassal Neticeler, Kadro IV Nüfusun Ana Lisanı İtibariyle İnkisamı, r.116-18.
20 *Hînkerê Zimanê Kurdî*, Hêvî Civata Talebeyên Kurdan 1921, Amadekar: Koma Xebatên Kurdolojiyê, weş. Bgst, İstanbul, r. 35.
21 Harputlu H.B, "Şerait-i Sıhhiyye", *Hetawî Kurd*, hej. 3, 1914, r. 17.
22 Hans-Lukas Kieser, *Iskalanmış Barış: Doğu Vilayetleri'nde Misyonerlik Etnik Kimlik ve Devlet 1839-1938*, weş. İletişim, 2010, r. 611
23 Kemal H. Karpat, *Ottoman Population 1830-1914, Demographic and Social Characteristics*, The University of Wisconsin Press, 1985, r. 170-75; Armenian Activities in the Archive Documents 1914-1918, volume I. Ankara Genelkurmay Basim Evi, 2005, r. 605-09. https://yadi.sk/d/pTIJtGuedjJwShttp:///h.
24 Cihên ku çawaniyên wan ji 1 kêmtir e di vê tabloyê de cih negirtiye.
25 Cebelîbereket, bi navê xwe yê îro Osmaniye ye.

Çi dibe loo zemano

BERKEN BEREH

Tu şitleke binevşê bûy xwedêgiravî,
Konê xwe vedayî di dilê geliyekî.

Suretek te bû her hal; girover û rewnaq,
Heyva her şev şivan dibirin şevînê.

Xemgînî û xeşbextiya dîdara dildarên,
Li bajarên min navê wan nebihîstî.

Wek heza di belavbûna mija sibatê,
Dilê te, destê te, çavên te fireh û geş dibû.

Ez her dikarim bikim hawar piştî baranê,
Her ku keskesor bişibe te li esmanî.

Û zanim têr nake ev jiyana tenha û tirş,
Bo hêmayek di rengê şêrejina axê radimûse.

Çi dibe looo zemano,
Me jî veşêre di depa sîngê xwe de!